



Kvarteret Tennstopet

Örebro 83:1, kvarteret Tennstopet,
Örebro socken och kommun, Närke

Nina Balknäs



ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2017:55

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING I FORM AV
SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Kvarteret Tennstopet

Örebro 83:1, kvarteret Tennstopet,
Örebro socken och kommun, Närke

Nina Balknäs

Lst dnr 431-748-2017

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med platsen för den
aktuella undersökningen markerad i rött.*



© 2017 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2017:55

Författare Nina Balknäs

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

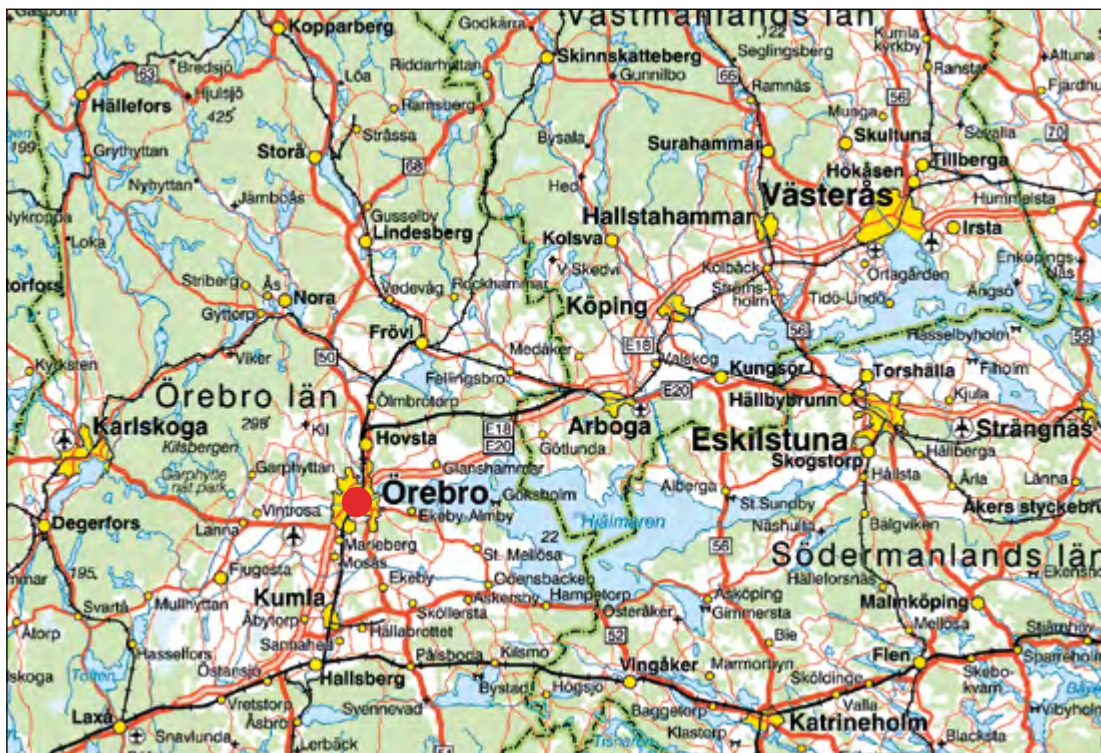
Omslagsfoto Kvällsgrävning på Nygatan, intill kvarteret Tennstopet.
Foto taget från väster.

Foto Om inte annat anges är fotografierna tagna av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_170001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Tidigare undersökningar på den östra sidan av åsen	6
Skelettgravar	6
Kvarteret Bromsgården	6
Kvarteret Tryckeriet	6
Kvarteret Repslagaren	7
Stortorget	7
Köpmangatan	7
Kungsgatan	8
Kvarteret Mekanikern med omnejd	8
Syfte	8
Metod	8
Resultat	9
Tomt 20, cirka 1750–1854	9
1823 års karta	9
1782 års karta	14
Äldre lager	14
Rörigt i öster	16
Tolkning	17
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	18
Referenser	20
Tekniska och administrativa uppgifter	21
Bilagor	22
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	22
<i>Bilaga 2. Fyndtabell</i>	26
<i>Bilaga 3. Makrofossilanalys</i>	27



Figur 1. Karta över Örebro med den aktuella undersökningsplatsen markerad med rött.



Figur 2. Spridning av branden år 1854 (Redin 1978).



Figur 3. Örebro's centrala kvarter med grusåsen (Redin 1978).

Sammanfattning

I samband med ledningsdragning av fjärrkyla i centrala Örebro har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom kvarteret Tennstopet. Det undersökta schaktet var cirka 100 meter långt, 1,45 meter brett och 1,1 meter djupt. Sammanlagt dokumenterades 53 kontexter, varav de flesta var lager. Schaktet drogs genom tomt nummer 20 enligt kartorna från åren 1782 och 1823. Från mangårdsbyggnaden utmed Gamla gatan fanns endast kakelugnsfragment kvar. Österut drogs schaktet genom bakgårdsmiljö. De äldsta lagren dateras utifrån fynd och stratigrafiska förhållanden till andra halvan av 1500-talet eller början av 1600-talet.

Inledning

I samband med ledningsdragning av fjärrkyla i centrala Örebro har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom kvarteret Tennstopet. Beslut fattades av Länsstyrelsen i Örebro län den 27 februari 2017. Fältarbetet genomfördes den 1-14 mars 2017. Det undersökta schaktet var cirka 100 meter långt, 1,45 meter brett och 1,1 meter djupt. Kostnadsansvariga var E.ON. Värme Sverige AB.

Bakgrund och kulturmiljö

Namnet Örebro nämns första gången i ett gåvobrev till klostret i Riseberga utfärdat av jarlen Birger Brosa i slutet av 1100-talet (Redin 1978). Enligt Redin bör Örebro betraktas som en centralort från slutet av 1200-talet. Vid samma tid påbörjades även bygget av Nikolai kyrka som tog över rollen som stadskyrka från Långbro kyrka runt år 1300 (Esbjörnsson 2000; Redin 1978).

Det medeltida Örebro var beläget både norr och söder om Svartån. Bebyggelsen på den södra sidan av ån låg på höjden av en ås som ligger i nord-sydlig riktning. Där löpte två större, parallella gator: Västra gatan på åsens krön och Östra gatan (senare benämnd "Gamla gatan") utmed den östra åsslänten. Stortorget västra del har sedan stadens begynnelse utgjort ett centralt torg. Området runt torget och Nikolaikyrkan har sannolikt utgjort kärnområde i den medeltida staden (Redin 1978).

Staden har brunnit vid flera tillfällen, bland annat åren 1380, 1569, 1843 och 1854 (Redin 1978). De stadsbränder som berört kvarteret Tennstopet utbröt åren 1569 och 1854. År 1569 brann 24 gårdar ned i det södra stadsområdet. Den mest förödande branden inträffade den 23 mars 1854 då 92 gårdar brann ned i den södra delen av staden. Omkring 1 200 personer blev hemlösa (Waldén 1945).

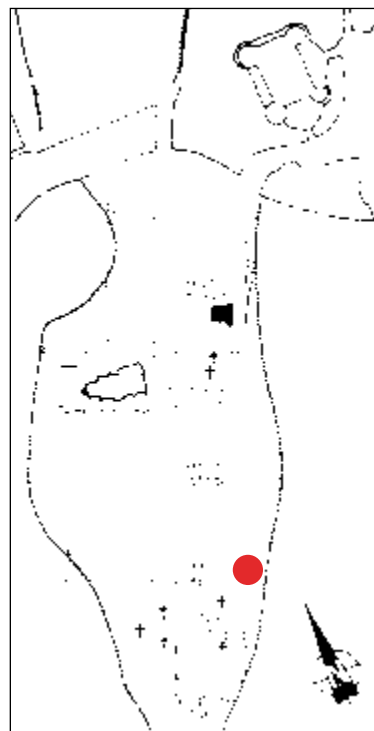
Tidigare undersökningar på den östra sidan av åsen

SKELETTGRAVAR

År 1982 påträffades skelettgravar i den östra delen av kvarteret Tennstopet (nummer 7–8). Skeletten daterades med ^{14}C -analys till första halvan av 1200-talet. Även under Drottninggatan har skelett påträffats in situ. Sammantaget finns det i området norr om Våghustorget en cirka 6 000 kvadratmeter stor yta där fynd av skelett från minst femton individer gjorts från 1880-talet fram till år 1982. Skeletten har påträffats på båda sidor om Drottninggatan. Dessvärre har ingen ordentlig undersökning och dokumentation genomförts (Broberg 1984; 1990; Ljung 1991; se figur 4).

Ljung (1991) diskuterar om det kan ha funnits en föregångare till Nikolai kyrka. Strängnäslängden från 1280-talet omtalar en annexförsamling till Långbro kyrka och Ljung påpekar det rimliga i att denna annexförsamling varit knuten till en mindre kyrka. Nicolaikyrkan började byggas under andra halvan av 1200-talet, men inte förrän år 1322 finns noteringar om en församlingspräst.

Under tidigt 1960-tal påträffades skelett i Stortorget, utanför Rådhustrappan. Inga uppgifter om fyndomständigheter eller ben finns dokumenterade (Broberg 1984 med ref. till Redin 1978).



Figur 4. Fynd av skelett i centrala Örebro (Broberg 1984). Undersökningsplatsen är markerad i rött.

KVARTERET BROMSGÅRDEN

”Riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet utförde en arkeologisk undersökning år 1978, inom kvarteret Bromsgården 3, 4 och 13. Resultatet av undersökningen visade att en gles bebyggelse etablerats i området efter 1200-talets mitt, för att sedan spridas succesivt under 1300-talet. Under första delen av 1300-talet har byggnader och gatubeläggningar genomgått flera förändringar och ombyggnationer.” (Fornsök).

Dessutom hittades ett 40-tal myntningsunderlag som bekräftar den skriftliga uppgiften om ett ”Moneta”, det vill säga ett mynthus eller växlingskontor, i Örebro (Ljung 1991).

KVARTERET TRYCKERIET

År 2007 genomfördes en förundersökning och en undersökning i kvarteret Tryckeriet 12. Då påträffades kulturlager och anläggningar från sent 1500-tal till tidigt 1700-tal. Lämningarna relaterades till hushållsekonomiska aktiviteter från bakgårdsmiljöer och tomtgränser (Bergold 2008).

Tidigare undersökningar i kvarteret har resulterat i lämningar från 1200-talet och framåt (Ljung 1991). Olika typer av undersökningar har skett åren 1982, 1988, 2000 och 2002.

KVARTERET REPSLAGAREN

Öster om Tryckeriet, i kvarteret Repslagaren 12, 13, 15, 16 och 22 genomfördes två arkeologiska förundersökningar åren 2004 och 2005. Området har använts som odlingsmark åtminstone fram till år 1785. Ingen av de påträffades bebyggelselämningarna var äldre än 1800-tal (Fornsök).

STORTORGET

År 2012 utfördes en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid övre delen av Stortorget. I schaktet framkom del av en husgrund med tillhörande källare. Grunden omgavs av brandrester från 1854 års brand och platsen där husgrunden påträffades har inte varit bebyggd sedan dess.

Vid en arkeologisk undersökning 2010 i form av schaktningsövervakning på Kungsgatan och Nygatan påträffades närmast Stortorget kulturlager som med viss osäkerhet kunde dateras till sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal.

År 2009 utfördes en arkeologisk slutundersökning inom två schakt belägna centralt på Stortorget. Då påträffades en husgrund som troligen återfinns på en karta från 1844 och byggnadslämningar från främst 1700-talets mitt, bestående av en byggnad med tillhörande loftgång och spisfundament. Intill låg en rustbädd.

Vid en schaktningsövervakning år 2008 påträffades ett källarum med tunnvälvt källarvalv byggt av kvaderhuggen sten. Ytterligare en tegelkonstruktion påträffades i norra delen av schaktet och i den södra delen framkom rester efter flera brandlager.

Sommaren 2008 utfördes en schaktövervakning längs Köpmangatan – Stortorget – Drottninggatan – Vasagatan. Enstaka lager påträffades (Fornsök).

KÖPMANGATAN

Vid en undersökning åren 2003 och 2004 på Stortorget och Köpmangatan 3–5. påträffades välbevarade kulturlager, husgrunder, en källarruin, stenläggningar, en kvarnsten och trästockar med dateringar från medeltid till 1800-tal (Fornsök).

KUNGSGATAN

År 2011 genomfördes en arkeologisk schaktningsövervakning längs Kungsgatan mellan Stortorget och Engelbrektsgatan. I norra delen framkom en träskodd ränna och en mindre avfallsgrop. I södra delen fanns kulturlager som kan vara rester efter odling (Fornsök).

KVARTERET MEKANIKERN MED OMNEJD

Åren 2012–13 genomförde Arkeologgruppen AB en schaktningsövervakning för fjärrkyla på sträckan Bondegatan – Fabriksgatan. Lämningar från 1600-tal och framåt framkom på den östra sidan av åsen och högst upp på Näbbtorget (Rönngren 2013).

Vid en arkeologisk förundersökning år 2015 inom kvarteret Mekanikern påträffades inget av antikvariskt intresse (Knabe 2016).

Syfte

Syftet med schaktningsövervakningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom. Beroende på undersökningens karaktär av schaktningsövervakning så fanns inga specifika frågeställningar uppställda.

Metod

Undersökningen genomfördes i form av schaktningsövervakning. Det innebar att en arkeolog närvarade vid schaktningen som skedde skiktvis ned till det djup som krävdes för ledningarna. När arkeologiska lämningar påträffades avbröts schaktningen för dokumentation. Alla lämningar fotograferades och dokumenterades skriftligt på enkla anläggningsblanketter som var framtagna för projektet. Alla inmätningar gjordes manuellt. I rapportskedet har lämningarna placerats in i en matris för att kunna ge dem relativa dateringar. I schaktet fanns tydliga brandlager från stadsbränderna åren 1569 och 1854. Dessa årtal används för att datera lämningarna däremellan.

På vissa sträckor fanns stora cementblock under gatunivån. Cementen skars då bort. I det nordöstra hörnet av korsningen mellan Köpmangatan och Nygatan fanns så många äldre ledningar i cementblocken att cementen inte kunde bilas bort. En sugbil fick istället suga upp jorden i schaktet. Vid det arbetet förstördes en stensyll.

För att störa trafiken i minsta möjliga mån skedde arbetet i den västra delen av schaktet på kvällstid. Det dåliga ljuset försvårade arbetet med att identifiera lämningar.



Figur 5. Översiktbilder från kvällsgrävningen. En äldre ledning som följde i schaktkanten försvårade ytterligare genom att skugga schaktväggen under.

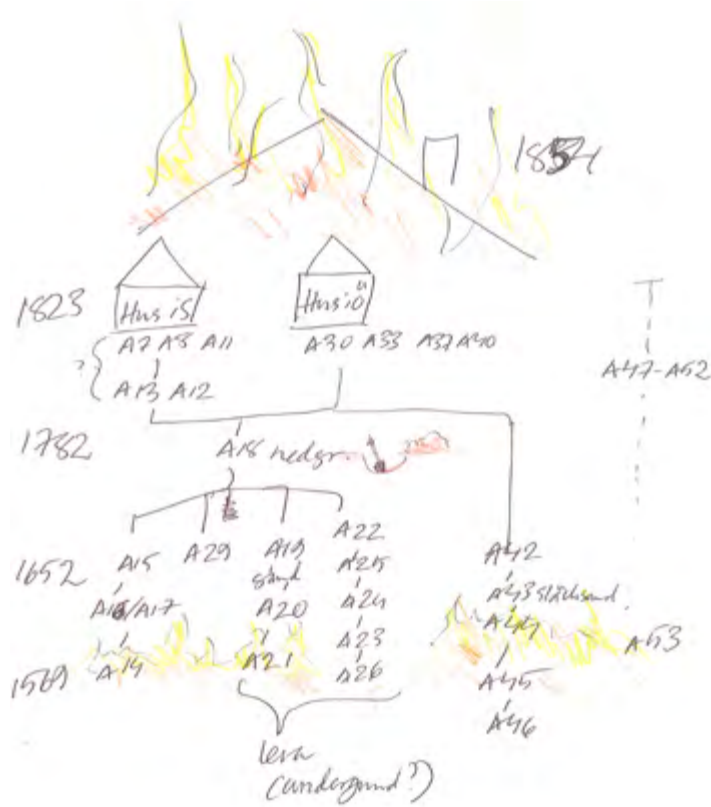
Resultat

Sammanlagt dokumenterades 53 kontexter. Av dem var 30 stycken lager. Elva kontexter var stenkonstruktioner till byggnader. Fynden var få och bestod huvudsakligen av yngre rödgods, glas och metall. Två brandlager fanns i schaktet. Det övre brandlagret (A34) var från stadsbranden år 1854. Alla lämningar under den stratigrafiska nivån är – i och med kulturmiljölagens tidsgräns till år 1850 – att betrakta som fornlämningar. Den marginella tid på fyra år mellan åren 1850 och 1854 får anses vara försummbara. I botten av schaktet fanns flera lager som vittnar om brand. Tre av dem (A14, A21, A44) är med sannolikhet rester från stadsbranden år 1569. Endast tre påträffade lämningar kan utifrån resonemanget om 1569 års stadsbrand vara äldre än år 1569. Dock grävdes inte ned till opåverkad mark. Äldre lämningar finns därmed kvar under schaktbotten.

Tomt 20, cirka 1750–1854

1823 ÅRS KARTA

På kartorna från åren 1782 och 1823 är tomterna numrerade. Kartorna visar att schaktet har dragits genom det som var tomt nummer 20. På kartan från år 1823 syns flera byggnader i den västra, bebyggda delen av tomten (se figur 8). Bland annat fanns en större byggnad i förlängningen av Trägårdsgård. Huset har haft ett portluder. Fundamenten (A30, A33) på var sida av portludret påträffades centralt i den korta nord-sydliga schaktdragningen. De bestod av tillmakade, 0,4–0,5 meter stora stenar i en lerpäckning. Mellan stenarna fanns hela tegelstenar som troligtvis har lagts ut som trampyta i ludret. Från den norra delen av huset fanns bevarat trä i öst-västlig riktning (A37) liggande i sandig lera (A40). På 1823 års karta syns det även hus utmed den södra tomtgränsen. Husgrunderna har skurit flera äldre lager (se figur 8). Dessa lager skars även av en nedgrävning (A18) fylld med omrörd brun, humös sandig morän med inslag av tegel. Stratigrafiskt över nedgrävningen fanns en stenkonstruktion bestående av fyra 0,4 meter stora naturstenar i sand (A13) och vad som tolkats som ett stenlagt golv av cirka 0,1 meter stora småstenar (A12). Utifrån stratigrafiska förhållanden tolkas A12 och A13 ha tillkommit under första halvan av 1800-talet.



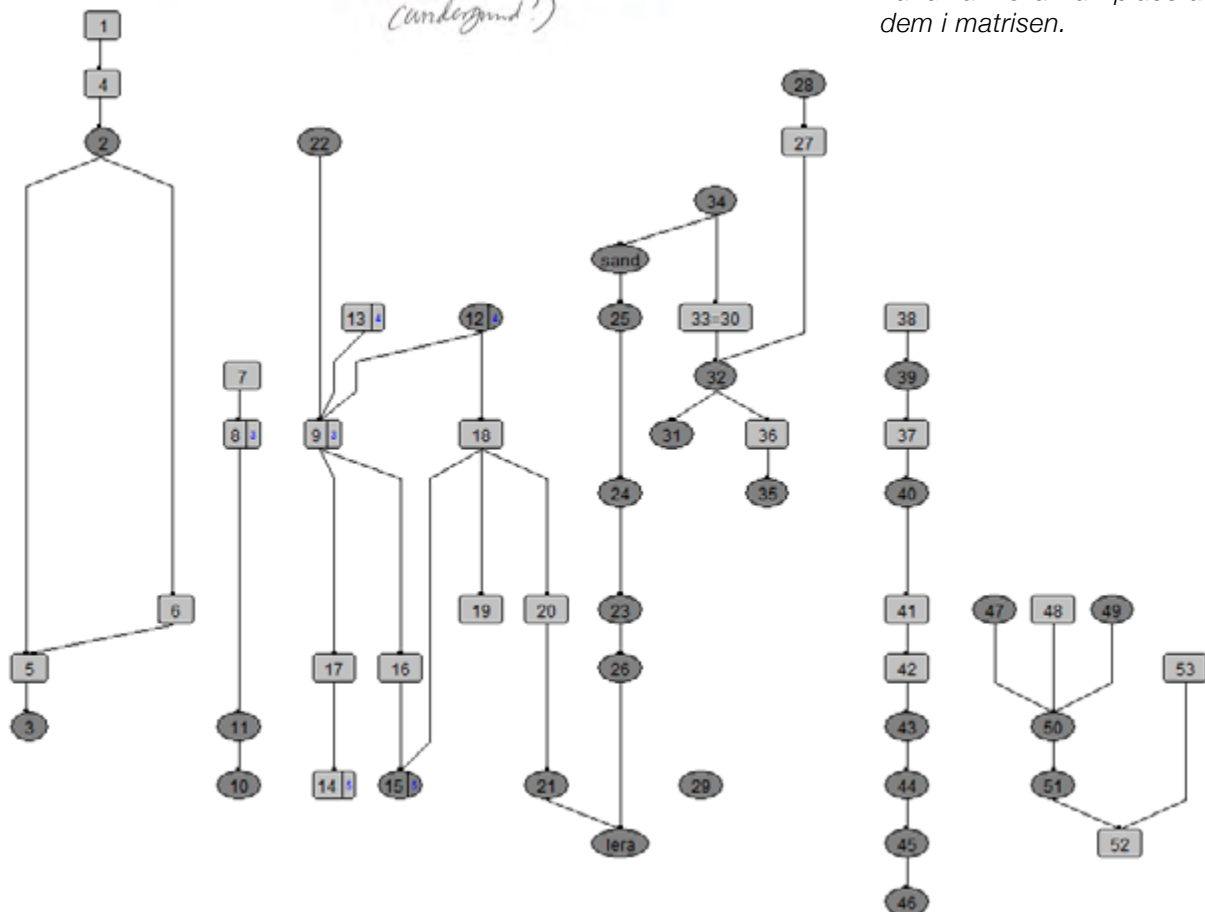
Figur 6a)

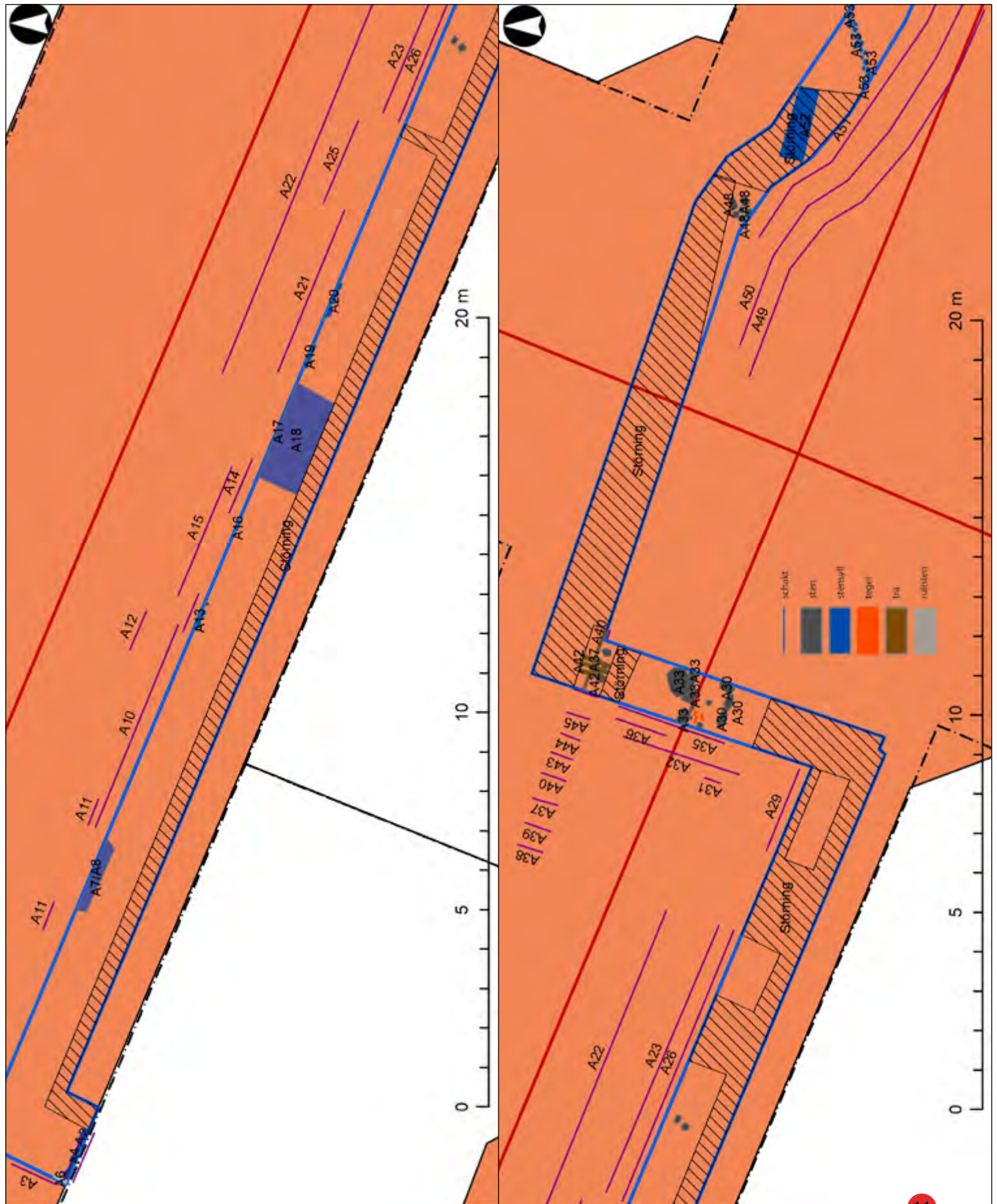
Förenklad matris. Även A15 har enligt makrofossil-analysen brunnit.

Figur 6b)

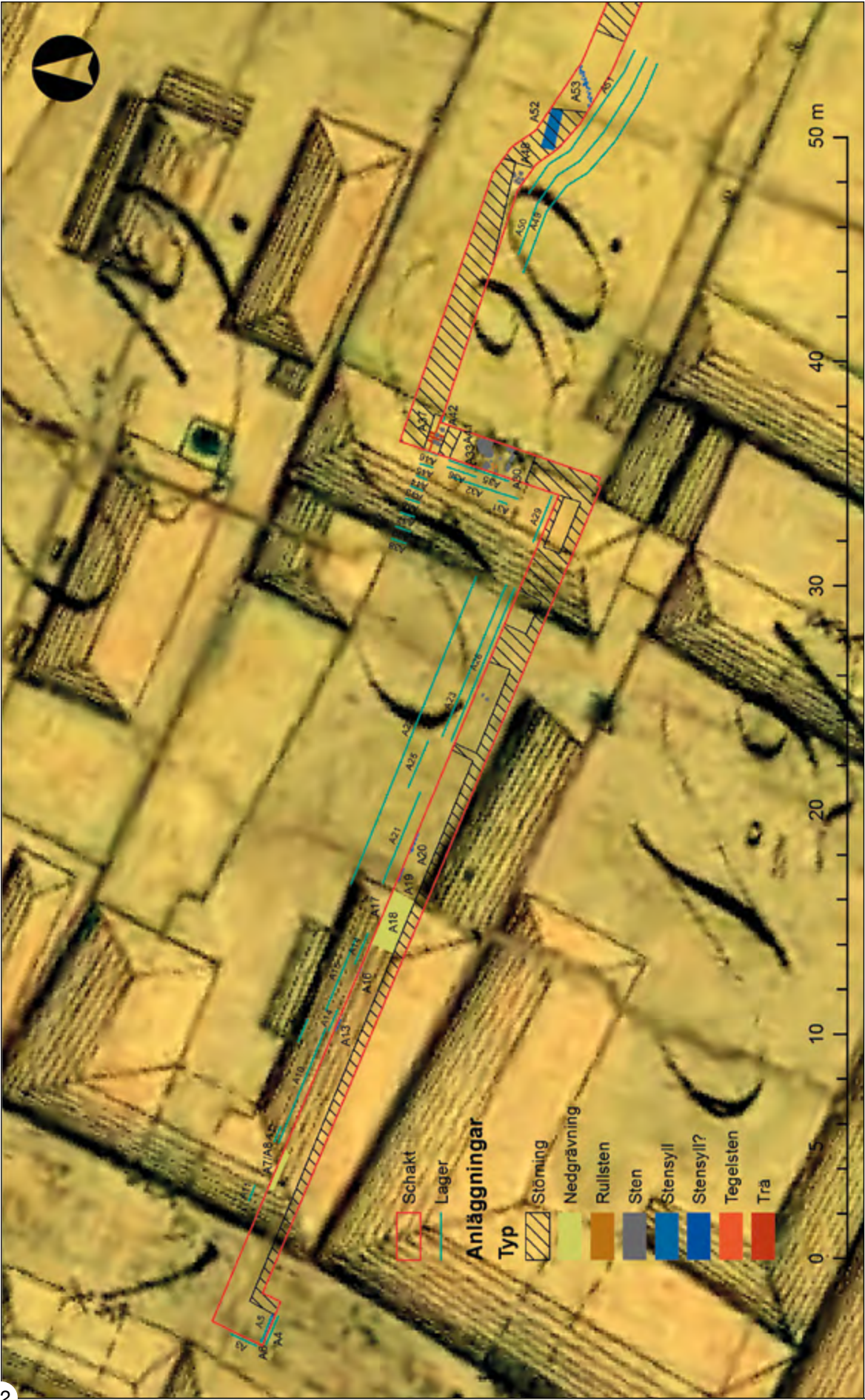
Matris över alla ingående kontexter.

Viss osäkerhet finns avseende vissa kontexter (se A22) beroende på att lager med ren sand inte gavs anläggningsnummer. Eftersom det fanns flera sandlager har det i efterhand varit svårt att placera dem i matrisen.

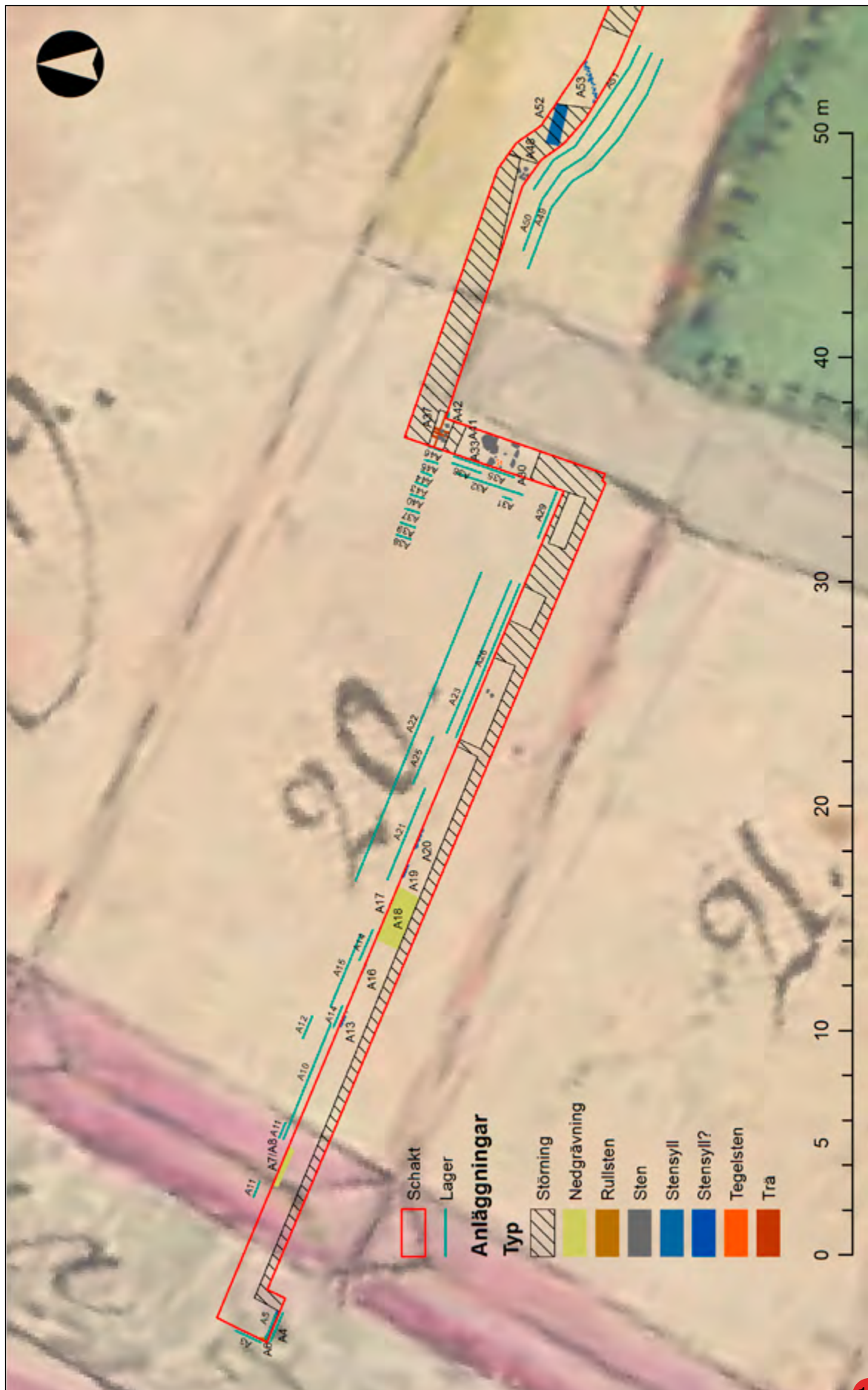




Figur 7. Schakt och anläggningar. Lager som dokumenterats i sektionen har ritats som linjer utmed den sträcka där de påträffades. Lagren är ritade i stratigrafisk ordning med det yngsta lagret överst. Skala 1:125.



Figur 8. Schakt, anläggningar och lager på kartan från år 1823.



Figur 9. Schakt, anläggningar och lager på kartan från år 1782.

1782 ÅRS KARTA

På kartan från år 1782 fanns en mangårdslänga utmed Gamla gatan i väster (se figur 6a). Från byggnaden påträffades flera fragment av en kakelugn (F9). Kaklet som dateras stilmässigt till 1700-tal påträffades i en större nedgrävning fylld med omrörda massor (A7) under brandlagret från stadsbranden år 1854. Det antyder att det var samma byggnad som stod på tomten vid båda kartornas tillkomst.

I öster anslöt tomten till Trägårdsgränds norra ände. Öster därom fanns "obebygd tomt" (kartbeskrivning S73-1:8). Dock fanns en lada eller loge utritad norr om schaktets östra ände.



Figur 10.
Kakel med guld och
bladornamentik (F9).

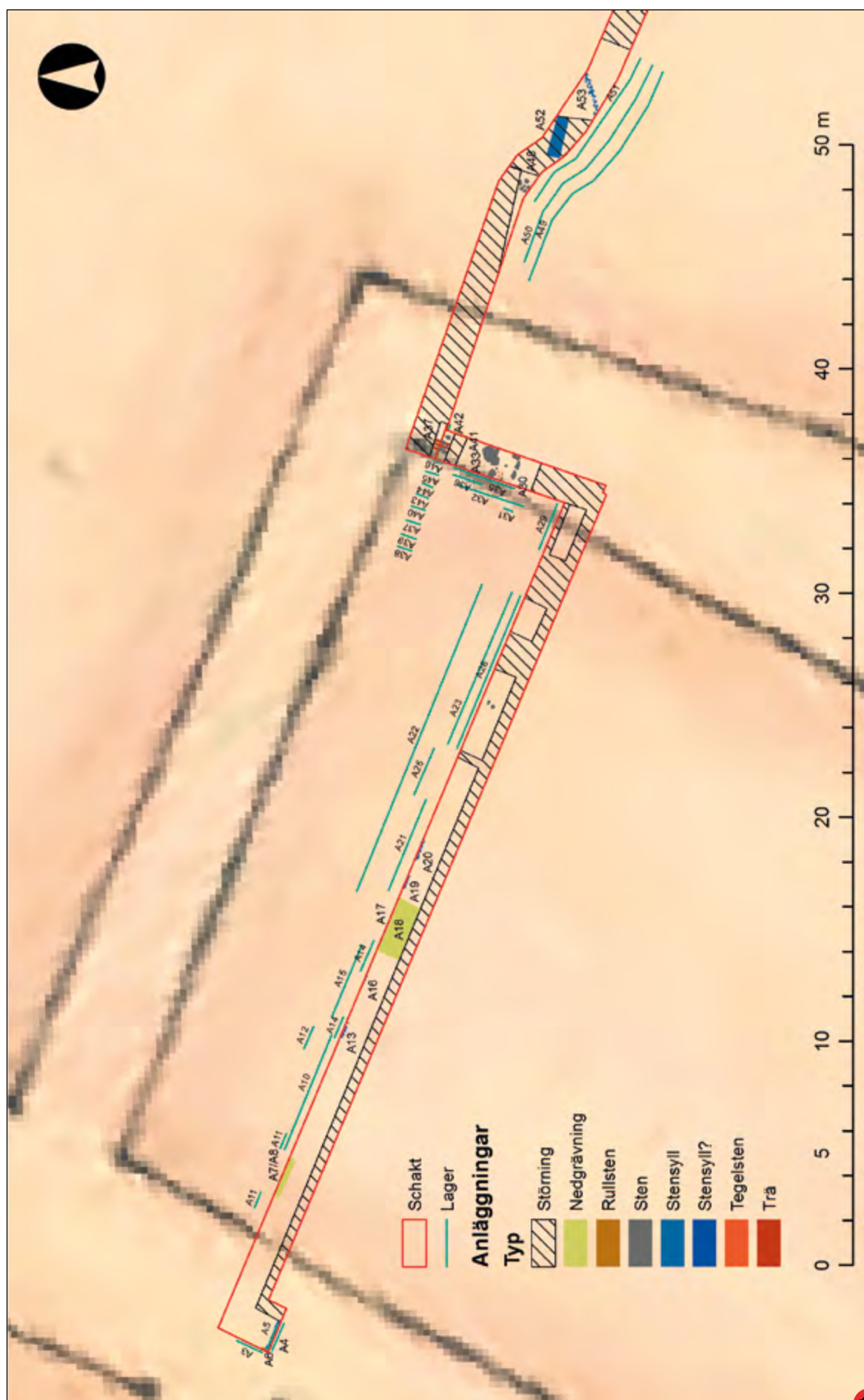
Äldre lager

Som ovan beskrivits så har det större av de södra husen och det östra huset på kartan från år 1823 skurit flera äldre lager (A21–A26). A21 bestod av träig lera med kol. A22 utgjordes av omrörda massor. A23 var ett lager sandig mörkbrun lera med kol och bränd lera, A24 bestod av sandig morän. A25 var kompakt, brun sandig och småstenig lera som överst hade en mörkare tramphorisont som var kolig eller bränd. Slutligen A26 som bestod av brun, grusig grov sand. Lagren var associerade med två stenkonstruktioner, troligen syllar (A19 och A20). A19 bestod av fem 0,15–0,2 meter stora naturstenar i gråbrun siltig sand med inslag av kol. A20 bestod av fyra 0,15–0,2 meter stora stenar i öst-västlig riktning, i brun sättsand. Mot väster, på ungefär samma djup runt 1,1 meter ned i backen, fanns fler lager (A10, A14 och A15). A10 bestod av humös, mörkbrun sand med litet inslag av kol, enstaka småsten och grus. A14 bestod av delvis förkolnat trä som låg i öst-västlig riktning. En 0,2 meter stor sten låg under träet. A15 var ett lager av relativt kompakt mörkbrun kletig och humös sand. Över den östra delen av lagret fanns orangebränd grov sand med småsten. En makroanalys har gjorts på lagret A15. Det innehöll, förutom träkol och oförkolnade rester av tall, fem förkolnade kärnor av skalkorn, en kärna av obestämbare havretyp och tre obestämbare sädeskorn. Troligtvis har lagret utgjort golvnivå i ett förråd (se bilaga 3).

Ett handtag till en trefotsgryta (F3 som kan dateras till första halvan av 1600-talet hittades i ett lager bestående av gråsvart, sotig och kolig siltig sand med träig lins överst (A29). I den östra delen av lagret, som var lerigare, fanns tegelkross. Vi befinner oss då – enligt rektifieringen



Figur 11. Handtag
till trefotsgryta (F3).



Figur 12. Schakt, anläggningar och lager på kartan från år 1652.

i Trägårdsgränd. Tyvärr var lagret skuret av en störning och låg i schaktbotten så det saknar stratigrafiska relationer. Däremot kan schaktdjupet på 1,1 meter tillsammans med dateringen av handtaget ge en någorlunda samtida datering av lager och anläggningar på samma djup.

I schaktets nord-sydliga sträckning fanns lager bevarade under portlidret A30/A33. Det rör sig överst om förkolnat trä med oklar fiberriktning (A36) i lera (A40), på 0,9 meters djup. Under detta fanns ytterligare sex kontexter, varav det understa utgjorde ett mycket illaluktande träflislager (A46) på 1,2 meters djup. Däremellan fanns en sammanrasad stenkonstruktion (A41) som låg ovanpå tre bevarade träplank i nordsydlig riktning (A42). Stenkonstruktionen A41 hör troligen samman med en byggnad eller annan form av avgränsning som under 1700-talet stoppat 1600-talets fortsättning på Trägårdsgränd västerut. Träplankorna A42 har istället hört till själva gränden.

Under träplankorna fanns släcksand (A43) som lagts ovanpå en lins av kol (A44) vilken i sin tur överlagrade lera med kol (A45). Utifrån stratigrafiska iakttagelser och fynddatering förefaller det sannolikt att dessa lager kan associeras med stadsbranden år 1569.

RÖRIGT I ÖSTER

Den östra delen av schaktet var mycket stört. Endast på en kortare sträcka fanns lämningar kvar, och då under stora betongblock som borrats och sågades bort. I samband med att jorden under blocken sögs upp förstördes en syll (A52). Själva riktningen för syllen är därför något osäker. Den bestod av tillmakade och naturliga stenar som var 0,2–0,4 meter stora samt enstaka tegelbrockor. Stenarna uppvisade spår av eld och det är rimligt att antaga att det hus som stått där brunnit upp under 1854 års brand. Stenarna hörde till ett lager av kompakt brunsvart, kletig och lerig silt med småklumpar av vitt bruk, stora kolbitar samt lite tegelkross och enstaka djurben (A51). Under syllen A52 fanns ytterligare en syll (A53). Den var av enklare karaktär och bestod av cirka 0,2–0,3 meter stora sotiga, tillmakade stenar och tegelstenar. Stenarna, som låg 1-2 stenar i bredd i västsydvästlig-östnordöstlig riktning låg stratigrafiskt under lager A51. En sista stenkonstruktion (A48) fanns väster om de båda syllarna. A48 bestod av 0,1–0,2 meter stora stenar i skiktad sand (A50).

Medan A47–A52 inte är äldre än 1700-tal så överensstämmer syllen A53 bäst med den något vinklade Trägårdsgränd så som den ritades av Thoring år 1652. Möjligen återspeglar den en medeltida tomtstruktur.



Figur 13. Lager i korsningen av Nygatan och Köpmangatan. Foto från öster.



Figur 14. I den östra delen av korsningen fanns stora cementplattor. Jorden under sögs upp med sugbil. Foto från väster.

Tolkning

Undersökningen resulterade i ett fåtal fynd. Endast i den östra delen fanns omrörda massor med de för stadsgrävningar så typiska fynden av glas, kakel och rödgods. Anledningen kan primärt sökas i att lämningarna i schaktet, åtminstone från 1700- och 1800-tal, kom från en bakgårdsmiljö som sopats ren med jämna mellanrum. Det kan heller inte uteslutas att en anledning till att så få fynd gjordes var att den långa sträckan med lager från 1500–1700-tal grävdes i mörker.

Flera lager i botten av schaktet har här i rapporten tolkats återspegla stadsbranden år 1569. Dock fanns inga tecken på stadsbrand i de närliggande kvarteren Tryckeriet och Bromsgården. Där fanns istället en "kronologisk lucka" utan nya bebyggelselämningar från andra halvan av 1300-talet till 1500-talet. Detta har tidigare satts i samband med medeltidens allmänna nedgångsperiod (Ljung 1991 med ref. till Ersgård 1986 och Syse 1987). Avsaknaden av brandlager i intilliggande kvarter gör att det inte kan uteslutas att de understa lämningarna i det aktuella schaktet kan vara skadade av en lokal brand och/eller vara av äldre eller yngre datum än år 1569.

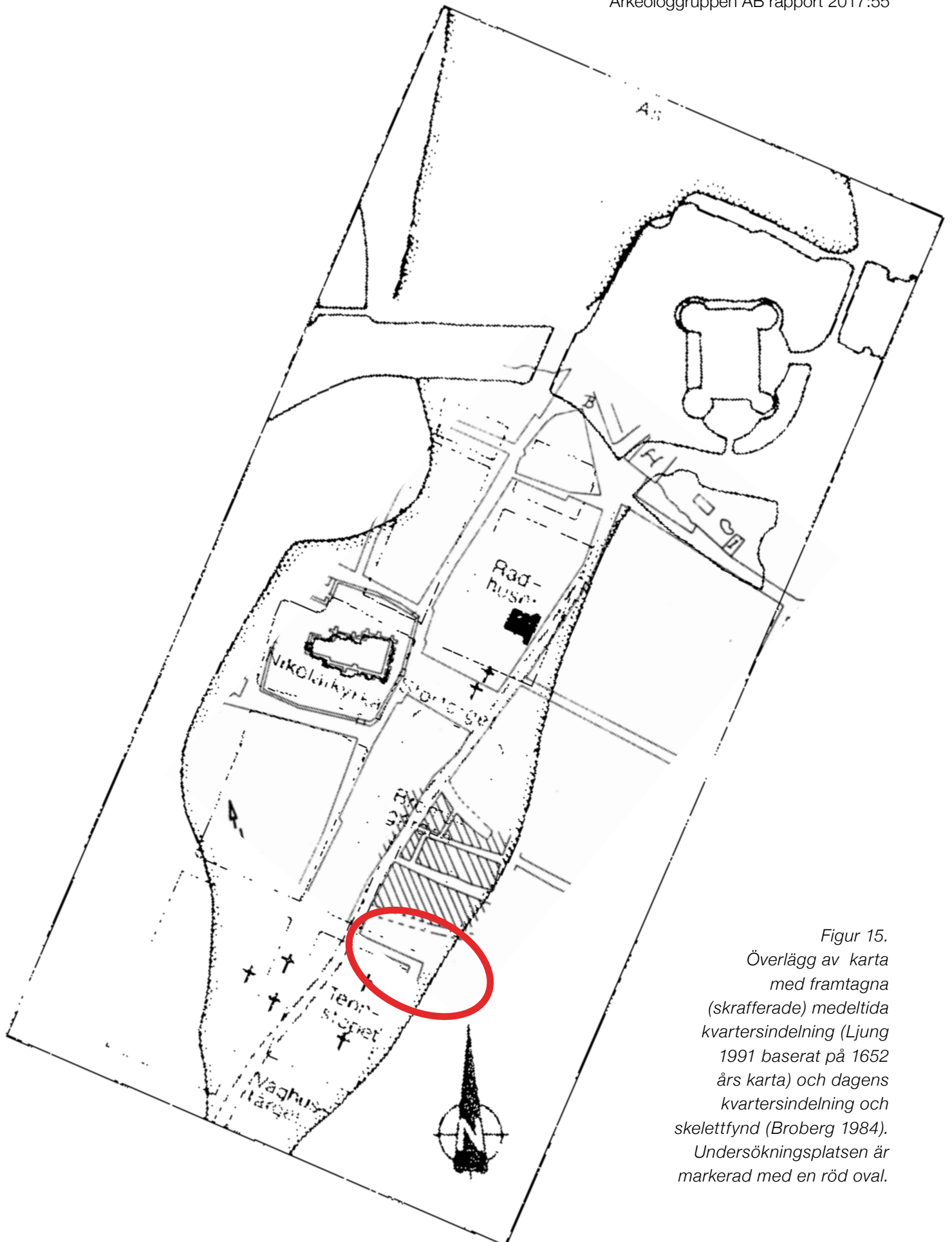
Slutligen en kommentar avseende Trädgårdsgränd. Någon gång under andra halvan av 1600-talet eller första halvan av 1700-talet stängs den norra delen av gränden. Istället ingår ytan på kartan från

1782 i tomt nummer 20. Då finns även en bostadslänga som löper utmed Gamla gatan på den plats där gränden tidigare mötte Gamla gatan. Enligt Melin & Sjökvist (2011) disponerades gårdarna med bostadshusen utmed gatulinjen redan från 1600-talet. I det aktuella området har denna förändring sannolikt inte skett förrän gränden stängs. Avseende grändens ålder finns inga arkeologiska dateringar. Baserat på 1652 års karta och spridningsbilden av skelett från 1200-talet kan dock konstateras att området varit i bruk åtminstone sedan högmedeltid (se figur 15).

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Undersökningen resulterade i 53 lager och anläggningar som i hög grad kunde placeras in i tid baserat på kartstudier, stratigrafiska analyser och enstaka fynd. Ljung (1991) påpekar att de påförda ras- och rivningsmassorna efter den senaste stadsbranden "på skilda håll inom det centrala Örebro" har skyddat de äldre kulturlagren. De äldre lagren i schaktet låg till stor del kvar relativt välbevarade under de historiskt yngre husgrunderna. Lagren i schaktbotten är sannolikt från 1500-talet. Vad som finns kvar därunder framgick inte från undersökningen. Det understa träflislagret (A46) handgrävdes fram i schaktbotten. Då mindre sonderingsschakt inte kan göras speciellt djupa och lagret i sig inte ansågs tillräckligt intressant ur vetenskaplig synvinkel så krävde vi inte att schaktningen skulle gå djupare. Det är därför viktigt att påpeka att det kan finnas medeltida lämningar under den nivå som erfordrades för ledningsdragningen. Ingenstans i schaktet nåddes med säkerhet den naturliga undergrunden.

Undersökningen och rapporteringen har skett inom avtalad tidsram. Inga avsteg från undersökningsplanen.



Figur 15.
Överlägg av karta
med framtagna
(skrafferade) medeltida
kvartersindelning (Ljung
1991 baserat på 1652
års karta) och dagens
kvartersindelning och
skelettfynd (Broberg 1984).
Undersökningsplatsen är
markerad med en röd oval.

Referenser

Tryckta källor

- Bergold, H. 2008. *Kulturlager och anläggningar i kvarteret Tryckeriet*. Närke, Örebro stad, Kvarteret Tryckeriet 12, RAÄ 83. UV Bergslagen, rapport 2008:12. Arkeologisk förundersökning och undersökning.
- Broberg, A. 1984. Till frågan om det äldsta Örebro eller på spaning efter Birger Brosas Horebro. I: *Fjölñir* 1984:3. Uppsala.
- Broberg, A. 1990. Örebro – tio år efter "medeltidsstadens" rapport och trettio provundersökningar senare. I: *Arkeologi i Sverige* 1987. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport RAÄ 1990:1. Uppsala.
- Ljung, J-Å. 1991. Medeltida bebyggelse i Örebro. En kort sammanfattning främst utifrån undersökningarna i kvarteren Bromsgården och Tryckeriet 10. I: *Arkeologi i Sverige. Ny följd 1*. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.
- Melin, B. och Sjökvist, H. 2011. *Centrala Örebro. Fördjupad kulturhistorisk utredning*. Stiftelsen Kulturmiljövård. Länsstyrelsen i Örebro län. Rapport 2011:52.
- Redin, Lars. 1978. *Medeltidsstaden. Örebro*. Stockholm. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
- Waldén, Bertil. 1945. *Örebro genom tiderna: en stadshistorisk synopsis i 150 årtal och 150 bilder*. Uppsala.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

1652. Örebro stad. Avritning. S73-1:1

1782. Örebro stad. Lådakt, grundritning över uppstaden Örebro. S73-1:8

1823. Örebro stad. 1880K-d72.

WEBBMATERIAL

Fornsök. Juni 2017.

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Örebro
Fastighet	Nygatan (kvarteret Tennstopet)

Fornlämningsnummer Örebro 83:1

Lämningsstyp

Stadslager

Datering

Historisk tid

Typ av undersökning

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Länsstyrelsens beslutsdatum

2017-02-27

Länsstyrelsens diarienummer

431-748-2017

Arkeologgruppens projektnummer

Ag2017_14

Projektledning	Nina Balknäs
----------------	--------------

Personal	Nina Balknäs
----------	--------------

Undersökningstid	2017-03-01 till 2017-03-14
------------------	----------------------------

Undersökt yta	Cirka 100 löpmeter
---------------	--------------------

Inmätningsteknik	Manuell
------------------	---------

Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
-----------------	--------------

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras i väntan på fyndfördelning hos Arkeologgruppen AB.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Nr	Typ	Beskrivning	Mått	Toppmått	Strat under	Strat över	Kommentar
A1	grund						-
A2	lager	sättsand			A4	A5	-
A3	lager	mörk gråbrun siltig sand med inslag av trä, tramplager?			A5 A6	schaktbotten	PM
A4	stensyll				A1	A2	-
A5	stensyll				A2	A3	-
A6	gatsten?	rullsten 0,1-0,15 m stora i brun sand			A2	A5	-
A7	fyllning	omrörda massor mörkbrun sand med mycket bruk, tegel och enstaka stenar 0,1 m stora	2,0 m Ö-V, >0,4 m dj		0,2 m ljus sand m enstaka tegel	A8	kakelugnsfragment
A8	nedgrävning	i N delen av schaktet br 0,3 mV sidan: trä N-S i Ö 0,0,5 m gult bruk i V, forts. träigt utan fiberiktning i Ö. I Ö: träfiber N-S mellan kletigt orangebeige bruk	>0,4 m dj		A7	A11	-
A9	lager	ren sand			A12 A13 A22?	A14?	
A10	lager	ngt humös mörkbrun sand med lifet inslag av kol, enstaka småsten och grus. Odlingjord???	0,1 m dj		A11	schaktbotten	PM med PK
A11	lager	grå kompakt lera, packning			A8	A10	-
A12	gatunivå?	småsten, oregelbunden form, ej huggna ca 0,1 m stora i brun sand	L 1,1			0,15 m sand över A10	
A13	stensyll	Sabbad av maskin, 4 naturstenar ca 0,4 m stora i höjd m A12	L 0,6		brandlager	sand över A14	
A14	trä	förkolnat trä Ö-V, en sten 0,2 m stor under träet, spår av trä även runt 18,4 m obränt	1 m Ö-V		sand under A13	schaktbotten	PK, 1 järnrit

Nr	Typ	Beskrivning	Mått	Toppmått	Strat under	Strat över	Kommentar
A15	lager	rel kompakt mörkbrun kletig humös sand. Över den Ö delen finns orangebränd grov sand med småsten 0,03 m stora, tj. < 0,05 m	3,4 m Ö-V		skuret av A16	schaktbotten	PM
A16	stensyll	4 naturstenar 0,2 m stora på rad i N schaktväggen i mörkbrun kletig sand (A15?)	Br 0,8		sand under A12	A14	-
A17	sten	1 natursten 0,2 m stor i mörkbrun kletig sand			sand under A12	A14	-
A18	nedgrävning	omrörd brun, humös, smågrusig, rel lucker sand med ca 20% sten 0,05-0,2 m stora, lite tegel	>0,5 m dj		A12	A15	-
A19	stensyll?	5 naturstenar 0,15-0,2 m, oklar riktning pga 3 rubbade, i gråbrun siltig sand med inslag av kol	Br 0,6		A18		-
A20	stensyll	4 stenar 0,15-0,2 m Ö-V i brun "ren" sand	Br 1,1		A18		-
A21	lager	lera med kol, träigt första 0,8 m fr V	Br 4,4 m Ö-V, 0,02-0,07 m dj		A20	ren lera	PK 1 m Ö om A20
A22	lager	omrörda massor	0,2 m dj		bärlager	sandlagret A9	rödgoods
A23	lager	sandig mörkbrun lera med kol och bränd lera samma som A21?	2,3 m Ö-V, 0,03 m dj		A24 grusig sand	A26 brun siltig sand m grus	-
A24	lager	orangebrun sandig morän			A25	A23	-
A25	lager	kompakt brun sandig och småstenig lera, överst en mörkare tramphorisont som är klig/bränd V om störning på 27,6 lagret är en forts på lager från kvällsgrävningen	0,2 m dj		A9		
A26	lager	brun, grusig grov sand, åder-/plogspår i botten	?-31,9	-	A23	ren lera	

Nr	Typ	Beskrivning	Mått	Toppmått	Strat under	Strat över	Kommentar
A27	trä	förkolnat, fiberriktning Ö-V (VNV-ÖSÖ) stock?	>0,05 m dj		A32	lerpackning A28	PK
A28	lager	brun lerpackning	>0,05 m dj		A27	schaktbotten	-
A29	lager	gråsvart kletig sotig och koltig siltig sand, träigt i ytan, i Ö lerigare med tegel			störning	schaktbotten	handtag trefotsgryta
A30	stensyll	i S stenar Ö-V 0,4-0,5 m stora i lerpackning			brandlager, omrört	A31	-
A31	lager	lins av träflis, sot, kol	0,01 m dj		A30	A32	-
A32	lager	grov brun sand med grus, tegelkross och kol	0,1 m dj		A31	förkolnat trä A27	-
A33	stensyll	tillmakade stenar 0,4-0,5 m stora i samma lerpackning som A30, mellan stenarna fanns hela tegelstenar, ev rester av tegelkonstruktion			brandlager, omrört		
A34	brandlager	omrörda massor med tegelstenar, kol mm	Ca 0,4 m dj		bärlager	A30, A33	br och obr ben
A35	lager	ljusorange lerpackning	>0,1 m dj		A36	schaktbotten	-
A36	trä	förkolnat trä, fiberriktning otydlig	0,03 m dj		A33	A35	-
A37	trä	liggande trä i lera, Ö-V	Br 0,2, 0,02 m dj		A39	A40	-
A38	nedgrävning	svart med orange strimmor, sot och kol	Br 0,6, 0,2 m dj		bärlager		-
A39	lager	mörk gråbrun siltig lera med kol och tegelfnyk, 1 sten 0,4 m	Br 0,8, 0,15 m dj		A38	A37	
A40	lager	sandig lera, något ljusare än A39. Innehåller tegelkross. Sotlins i nedgrävningskanten.	Br 0,4, 0,2 m dj		A37	A41	

Nr	Typ	Beskrivning	Mått	Toppmått	Strat under	Strat över	Kommentar
A41	lager	lerig sand med inslag av kol och tillmakade, rasade stenar 0,2-0,3 m			A40	A42	
A42	trä	tre plankor N-S 0,1 m breda, nedtryckta av stenarna i A41	Br 0,4, 0,02 m dj		A41		
A43	lager	rostrorange grov sand, släckmaterial	0,1 m dj		A42	A44	-
A44	lager	kollins (brunnet golv?)	0,02 m dj		A43	A45	PK
A45	lager	omrörd brun och orange lera med inslag av kol	0,1 m dj		A44	A45	-
A46	lager	träfilislager som luktar apa, i brun lera med litet inslag av kol	L 2,8		A45	schaktbotten	PM, hästkåke, ej tillvaratagen
A47	lager	mörkbrun, humös sand med inslag av tegelkross, lite kol och sot, smulit kalkbruk			recent sand	A49	glas, apoteksflaska?
A48	stenkonstruktion	sotig, kolig svart sand, kluttar av vitt bruk Stenar 0,1-0,2 m	0,3 Ö-V, 0,4 N-S		omrörda massor	A50	-
A49	lager	melerad svart sotig sand fläckar av ren sand, tegelkross och bruk	Br 1,2, 0,15 m dj		omrörda massor	A50	rödgods
A50	lager	skiktad brun sand med lite tegelkross	Br 1,2, 0,2 m dj		A49	A51	rödgods
A51	lager	brunsvart, kompakt och kietig lerig slit med kluttar av vitt bruk och stora kolbitar, lite tegelkross, enstaka djurben	Br 1,2, >0,2 m dj		A50	schaktbotten	rödgods
A52	stensyll	borttagen stensyll under cementplattor Ö-V av tillmakade stenar 0,2-0,4 och natursten 0,2-0,3 samt tegelbrockor. Spår av eld.	L ca 1,5				2 flaskbottnar med slagen tapp
A53	stensyll	0,1 m ren sättsand med omrörda massor över VSV-ÖNÖ, sotiga tillmakade stenar och tegelstenar, 1-2 stenar bred	Br 0,4, L 2,0		omrörda massor	A51	grönt glaskross (ej fönsterglas)

Bilaga 2. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Del	Material	Antal fragment	Gallrad	Kontext	Beskrivning
1	keramik	vägg	yngre rödgods	1		A51	svart invändig glasyr
2	glas	botten och vägg	glas	1		A46	grönt apoteksglas
3	keramik	handtag, trefotsgryta	yngre rödgods	1		A29	fläckar av klar glasyr
4	kakel	fris?	keramik	1		i östra delen	tummad vågform, ingen glasyr
5	kakel		keramik	1		i östra delen	oglaserad med fingeravtryck, ett borrat hål i buken, oregelbunden form
6	keramik	mynning	yngre rödgods	1	ja	A22	grönmelerad glasyr, vågre relief på utsidan
7	keramik	buk	yngre rödgods	1	ja	A29	räfflad utsida, klar glasyr invändigt
8	keramik	buk	porslin	2	ja	i östra delen	blått mönster på vit botten, blommor?
9	kakel	fris	keramik	2	ja	A7	gul och svart på vit botten, bladornament
10	nit/spik	topp och skaft	järn	1	ja	A14	handsmidd, trekantig topp
11	ben	-	brända och obrända ben		ja	A34	ej tillvarataget
12	ben	hästkäke	ben		ja	A46	ej tillvarataget
13	keramik		rödgods		ja	A49	ej tillvarataget
14	keramik		rödgods		ja	A50	ej tillvarataget
15	keramik		rödgods		ja	A51	ej tillvarataget
16	glas	flaskbotten	glas	2	ja	A52	båda med slagen tapp, ej tillvaratagna
17	glas	kross	glas		ja	A53	grönt, inte fönsterglas, ej tillvarataget

ARKEOBOTANISK ANALYS AV JORDPROVER FRÅN STADSLAGER I ÖREBRO

Beställare: Arkeologgruppen

Analys: Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult

Inledning

På uppdrag av Arkeologgruppen utförde Arkeologikonsult en analys av två jordprov från stadslager i Örebro. Jordproverna har vattensållats och den minsta maskstorleken i sållen var 0,2 mm. Materialet har undersökts i fuktigt tillstånd och artbestämts med hjälp av referenssamling och referenslitteratur (bl.a. Berggren 1969, 1981, Jacomet 2006; Digital Seed Atlas of the Netherlands, Schweingruber 1978, 1990, www.woodanatomy.ch).

Resultat

A15 - Golvlager

Provet innehöll träkol och oförkolnade trärester från tall. Provet innehöll även 5 förkolnade kärnor av skalkorn, 1 av obestämd havre samt 3 obestämbara fragment av sädeskorn. Materialet tyder på att huset fungerat som bostad eller förråd (om huset brunnit ner). Det går inte att avgöra om havren är av den kultiverade sorten *Avena sativa* eller ogräset flyghavre *Avena fatua*.

Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

Hemsida, Digital Seed Atlas of the Netherlands:
<http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>

JACOMET, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe*. Zug, Switzerland.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Hemsida, wood anatomy of Central European species:
www.woodanatomy.ch

